

Izdavači:

Društvo ljubitelja popularne kulture i

Muzej Jugoslavije, Beograd, 2022

(Popbooks je zaštićeno ime za izdavanje knjiga
Udruženja građana „Društvo ljubitelja popularne kulture“)

Za izdavača:

Goran Tarlać i mr Neda Knežević

Dizajn i prelom:

Nikola Korać

Lektura:

Branislava Marković

Korektura:

Danijela Ilićin

Fotografije:

Privatna arhiva Saše Rakezića

Fond Muzeja Jugoslavije

Fond Muzeja grada Beograda

Hvala:

Sonja Pavkov, Tanja Pavkov, Joel White

Štamparija:

DMD, Beograd

Tiraž:

500

SADRŽAJ

05	Predgovor: Priče iz Drugog rata
10	Pisma Hilde Dajč
20	O borskoj beležnici
34	Radoslavljeva priča
44	Na selima u zimske večeri pevaju se nove pesme čiji je repertoar vrlo bogat
46	6.4.1941.
48	Pančevo 22.04.1941.
50	Beležnica jednog skauta
52	Isečci
54	O hlebu i kamenu
56	Ratni dani u Bavarskoj
58	Saobraćajni test
60	Borba za svakodnevnicu
62	Anonimno pismo
64	Partizanija
66	Smrt Turinskog
68	Zaboravljeni pesnik
70	Nacistički medicinski eksperiment
72	Tigerfibel
74	Topovi - naša nova snaga
76	Dachau
78	Mreže
80	Bio sam zarobljenik u Oflagu XIII B
82	I-38
84	Padobranci
86	Signal
88	Pioniri - stvaraoci
90	Boj na Staljingradu
92	Villa Torlonia
94	Veljko Kockar i Marko Ristić
96	Beleške iz Amerike
98	Mala porodična istorija

PISMA HILDE DAJČ

ALEKSANDAR ZOGRAF.

GOĐINE 1937., NA LEVOJ OBALI SAVE, OTVOREN JE PRVI KOMPLEKS SAVREMENIH IZLOŽBENIH PAVILJONA U BEOGRADU, NAZVAN SAJMIŠTE. TU SU SE TAKOĐE NALAZILI RESTORANI, PROSTORI ZA UMETNIČKE IZLOŽBE, KONCERTNE SALE, ITD... GOĐINE 1938., HOLANĐSKA FIRMA PHILIPS JE NA TOM MESTU IZVELA EKSPERIMENTALNO EMITOVANJE TV PROGRAMA...

NAKON NACISTIČKE OKUPACIJE 1941., GESTAPO JE POD KOMANDOM SS OFICIRA - PRETVORIO SAJMIŠTE U KONCENTRACIONI LOGOR SEMLIN, DOK SU PAVILJONI, NE TAKO DALEKO OD SAMOG CENTRA BEOGRADA, PRETVORENI U MESTO HOLOKAUSTA...

VEĆ DO DECEMBRA 1941., NACISTI SU IZVRŠILI POGUBLJENJE NAJVEĆEG DELA POPULACIJE JEVREJSKIH MUŠKARACA U SRBIJI. JEVREJSKE ŽENE, DECA I STARIJI BILI SU PRIVEDENI NA SAJMIŠTE, I ZATIM MONSTRUOZNO UBIJANI GASOM U KAMIONU PROZVANOM 'DUŠEGUPKA'...

MEĐU ONIMA KOJI SU SMRT NAŠLI U DUŠEGUPKI BILA JE I HILDA DAJČ, KOJA JE KAO DEVETNAESTOGODIŠNJAKINJA DOŠELA NA SAJMIŠTE IZ

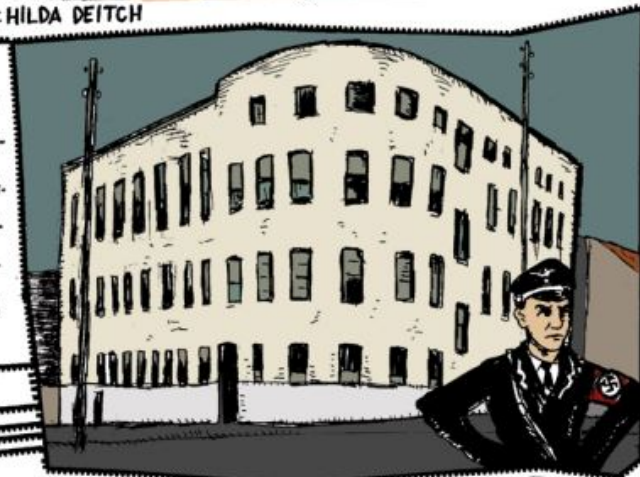
JEVREJSKE BOLNICE, GDE SE BAVILA VOLONTERSKIM RADOM...

HILDA DAJČ* JE ROĐENA U BEČU, ALI SE NJENA JEVREJSKA ASKENASKA PORODICA NASTANILA U BEOGRADU. PRED RAT, ONA JE NAKON ZAVRŠENE SREDNJE ŠKOLE UPISALA STUDIJE ARHITEKTURE...

*ORIGINALNA TRANSKRIPCIJA: HILDA DEITCH

ŽIVOT SE PROMENIO 1941. - MEĐU RESTRIKCIJAMA KOJE SU OKUPACIONE VLASTI NAMETNULE BILA JE ZABRANA JEVREJSKOM STANOVNIŠTVU DA BUDU SMEŠTENI U JAVNIM BOLNICAMA. U ZGRADI KOJA JE DO TADA PRIPADALA JEVREJSKOM ŽENSKOM DRUŠTVU, UBRZO JE OSNOVANA IMPROVIZOVANA JEVREJSKA BOLNICA. HILDA JE VOLONTIRALA KAO BOLNICARKA U TOJ INSTITUCIJI.

ZATIM SE DOBROVOLJNO PRIJAVILA DA BOLNIČARSKU AKTIVNOST NASTAVI NA SAJMIŠTU, NAKON ŠTO JE FORMIRAN LOGOR. DAN PRE NEGO ŠTO JE SE ZAPUTILA ZA SAJMIŠTE, 7. DECEMBRA, NAPISALA JE PISMO NADI NOVAK, KOJA JE BILA PREDSEDNICA GIMNAZIJSKE LITERARNE DRUŽINE...

"SUTRA UJUTRO POLAZIM ZA LOGOR. MENE NIKO NEĆE NATERATI, JA NE ČEKAM NA POZIV. MOJI SU PROTIVNI MOJOJ ODLUCI, ALI JA MISLIM DA ĆEŠ ME BAREM TI RAZUMETI; IMA TOLIKO LJUDI KOJIMA JE POTREBNA POMOĆ, DA JA MORAM PO NALOGU SVOJE SAVESTI DA PREDEM PREKO SENTIMENTALNIH RAZLOGA U VEZI SA PORODICOM I KUĆOM, I DA SE POTPUNO STAVIM U SLUŽBU DRUGIH..."

NA SELIMA U ZIMSKE VEČERI PEVAJU SE NOVE PESME ČIJI JE REPERTOAR VRLO BOGAT

U ZIMU GODINE 1941., U LISTU POLITIKA JE OBJAVLJEN ČLANAK DUGOG NASLOVA - "NA SELIMA U ZIMSKE VEČERI PEVAJU SE NOVE PESME ČIJI JE REPERTOAR VRLO BOGAT". ČLANAK GOVORI O MUZICI KOJA ĆE NEKU DEцениJU KASNIJE BITI NAZVANA "NOVA NARODNA" ILI "NOVOKOMPOZOVANA" MUZIKA... OSIM ŠTO SE OD SVIH MUŠKIH IMENA, IZ NEKOG RAZLOGA, NAJČEŠĆE SPOMINJE "MILE", ZANIMLJIVO JE I DA SU TEME OVIH PESAMA AKTUELNE, UGLAVNOM POD UTICAJEM RATA KOJI SE NEUMITNO Priblizavao TOM DELU BALKANA...

ALEKSANDAR ZOGRAF.

"DEBELI SNEG POKRIO JE ORANICE I ZATRPAO KROVOVE SELJAKIH KUĆA. IZ NOZDRVA BIJE PAR A INJE NA SELJAKOVIM BRKOVIMA DAJE MU SASVIM DRUGAČIJI IZGLED".

"PO SELIMA NEMA VIŠE MNOGO POSLOVA. GOTOVO SVAKE VEČERI PRIREĐUJU SE POSELA. ZNAJU SELJACI DA JE LAKŠE RADITI UZ PESMU, I KROZ TE SVOJE PESME, NAIVNE NEVEŠTE, A ISTOVREMENO ISTINITE, ONI GOVORE O LJUBAVI I NADAMA, I SVOJIM JADIMA."

A MOJ MILE, A MOJ NADNIČARE - CELO LETO U NADNICI BIO, SAMO JEDAN ŠEŠIR ZARADIO! KOLIKO IMA NA ŠEŠIRU PRUGA, TOLKO MILE, TI IMADEŠ DUGA!

"KADA MLADIĆ POLAZI U VOJSKU, SIROTOJ DEVOJCI NIJE BAŠ LEKO. JAVLJAJU SE SUMNJE, DA SE ZA TO DUGO VREME NEŠTO NE PROMENI, DA SE, NE PAJ BOŽE MLADIĆ NE PREDOMISLI KAD SE VRATI. ONA U STIHOVIMA IZRAŽAVA SVU SVOJU TUGU I SVOJ STRAH..."

LIŠĆE ŽUTI, ODOŠE REGRUTI, LIŠĆE PADA, I OVI ĆE SADA! NIJE MENI ŠTO LIŠĆE OPADA, VEĆ JE MENI ŠTO LJUBAV PROPADA...

"SPLETKE I OGOVARANJA NISU NIKAKAV MONOPOL VAROŠANA. IMA TOGA I NA SELU. A DEVOJKA, DOK SE NJEN IZABRANIK NALAZI NA VOJNOJ VEŽBI I NE MOŽE DA JE ZAŠTITI, OBRAGA MU SE KROZ STIHOVE..."

MARAMICA, ŠAREN VEZ, KUPI MILE MITRALJEZ, DA SE BRANIM OD DUŠMANA KAD OŠTANEM SAMA...

BELEŠKE IZ AMERIKE

ALEKSANDAR ZOGRAF

VLADIMIR DEDIJER (1914-1990), KOJI JE TOKOM RATA BIO JEDNA OD ISTAKNUTIH FIGURA KOMUNISTIČKOG POKRETA OTPORA U JUGOSLAVIJI, BIO JE POSLAT NA KONFERENCIJU UJEDINJENIH NACIJA U SAN FRANCISKO, OD APRILA DO JULA 1945. NAKON ŠTO JE IZ GERILSKOG RATA NA BALKANU BIO GURNUT USRED JEDNOG POTPUNO DRUKCIJEG AMBIJENTA, DEDIJER JE, U VEZI SA ŠTAMPOM, MEDJU KOJIMA JE BIO I

ISTE 1945. GODINE, OBJAVIO "BELEŠKE IZ AMERIKE", GDE JE OPISAO SITUACIJU FILMOM I RADIJOM. YAKOJE JE ZABELEŽIO RAZGOVORE SA ZNAČAJNIM LIČNOSTIMA, MEDJU KOJIMA JE BIO I CARLI GARLIN...

"PO SVRŠETKU KONFERENCIJE NAŠA DELEGACIJA VRATILA SE U NJUJORK... IZ USIJANIH BETONSKIH ZIDINA OBLAKODERA BILA JE TAKVA JARA, DA JE ČOVEK IMAO OSEĆAJ DA SE MALAZI NA ŽARI!"

"NEBO JE BILO TMURNO, JEDVA SU SE NAZIRALI VRHOVI OGMORNH OBLAKODERA, PRITISKAJUĆI SA SVIH STRANA..."

"GLEDAO SAM HILJADE LJUDI KOJI SU KULJALI IZ TIH USIJANIH ČUDOVIŠTA. TO SU BILI NJUJORSKI BIZNESMENI U BELIM KRAČKAMA SA ZLATNIM LANCIMA PREKO STOMAKA I ŽUBOM OD KANADSKOG JELENA NA KRAJU..."

"NJJINOVA LICA SU BILA OTSEČNA, SKORO SUROVA, KAO PROFILI OBLAKODERA IZ KOJH SU IZLAZILI..."

"GLEDAO SAM PAKTILOGRAFINJE U ŠARENIM HALJINAMA S JEDNAKIM FRIZURAMA, CRVENIM NOKTIMA, ISTIM OSMESIMA NA LICU..."

"ČOVEKU STRANCU JE PRVIH DANA NEOBIČNO DA SE SVIKNE NA TU ODREĐJENU BRZINU; U POČETKU BI IZGLEDAO KAO BELA VRANA, NE BIZNAO DA HODA TROTDAROM, NJUJORSANI BI GA HLADNO UKLANJALI SA PUTA..."

"...DA BI SE POSLE NEKOLIKO DANA SVIKNUO NA TAKAV NAČIN HODA, DA BI MU SE ZA NEOBIČNO KRATKO VREME PRILEPIO TAJ ISTI IZRAZ NA LICU, IZRAZ PRAKTIČNOG, POSLOVNOG ČOVEKA."

"STOTINAMA DUGIH ŽUTIH TAKSIJA, VISOKIH ZELENKASTIH KAMIONA ZASTAJALI BI KAD BI ISKOCILO CRVENO SVETLO, PREKO ULICE KULJNULA SVETINA, KOMPAKтна KAO ŽID, ONDA BI SE ZELENO SVETLO UGASILLO, OPET BI ZAREZALI MOTORI AUTOMOBILA, I TAKO PO ČITAV DAN..."

"NAŠ TAKSI JE ODJEDNOM JOŠ DUBLJE ZARONIO, SPUSTILI SMO SE KROZ MRAČNI TUNEL U ŽELEZNIČKU STANICU PENNSILVANIJA..."

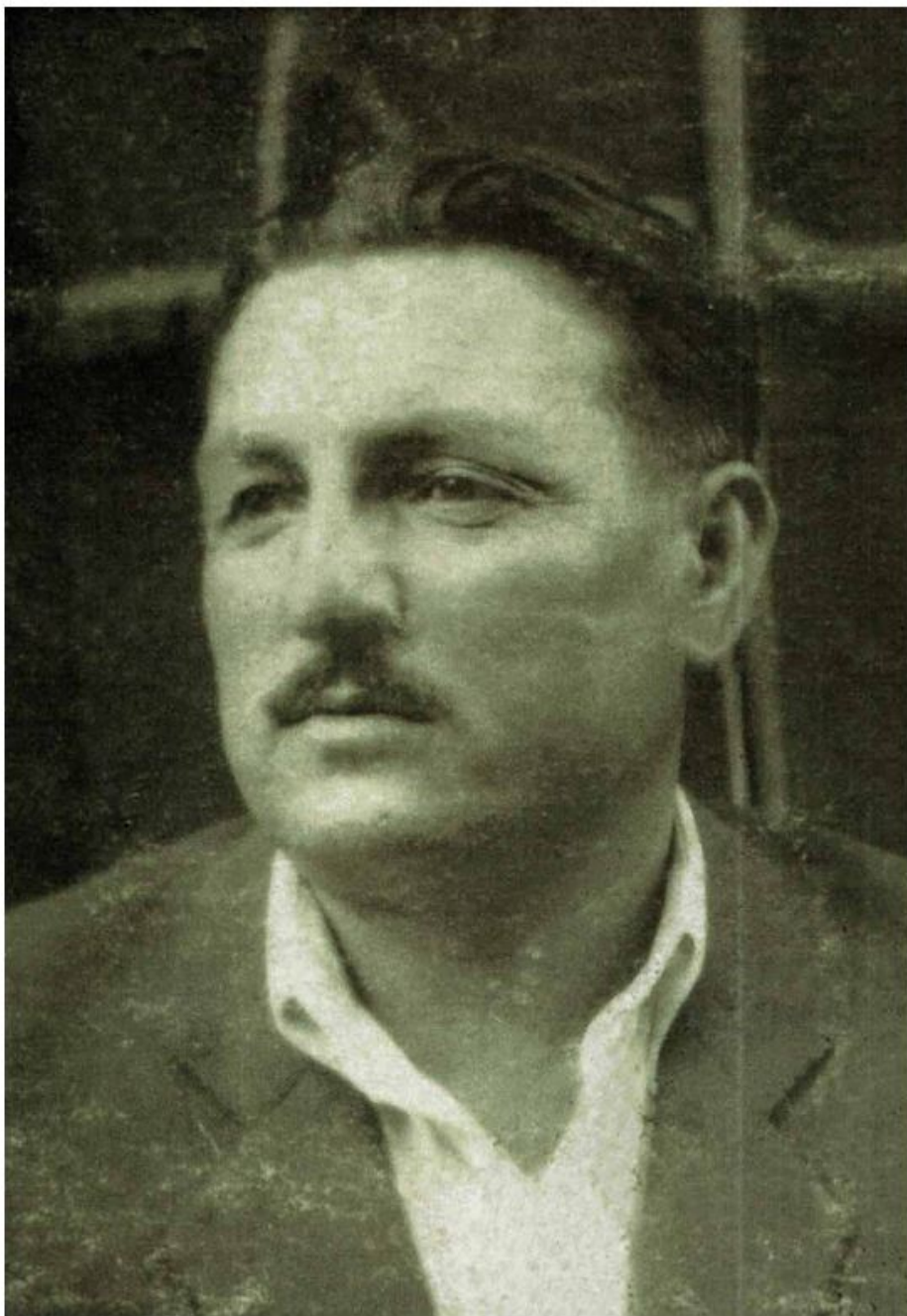

"JA SAM GLEDAO TAJ MRVINJAK, ISKOPAN ISPOD MANHATNA, I ODJEDNOM JE PRODRO KROZ MIKROFON GLAS PEVAJKE KOJA JE OBJAVLJIVALA KADA KOJI VOZ POLAZI..."

"TO JE BIL MEK GLAS, TAKO JE POLAKO IZGOVARANA SVAKA REC, DA MI JE U TOJ STRAŠNOJ VREVI DELOVAO KAO OLAKŠANJE, KAO GUTLJAJ HLADNE VODE SUŠIKOG JEZERA POSLE MARŠA PREKO ŠTULCA ILI KAO ONO SENO U GLOMAČKOM POLJU NA KOJE LEGOSMO POSLE ŠEST SATI NOĆNOG HODA..."

Petar Pavkov (iz arhive Saše Rakezića)

MALA PORODIČNA ISTORIJA

Sećam se televizijskog intervjua s filmskim režiserom Aleksandrom Petrovićem, pre više godina. On je prolazio putem između Beograda i Pančeva, objašnjavajući da je to „njegov svet“, izdvajajući taj predeo kao nešto što je bitno odredilo njegovu poetiku. Bio sam zapanjen. Nisam mogao da verujem, Aleksandar Petrović bio je za mene veoma važna ličnost, jedan od glavnih predstavnika „crnog talasa“ jugoslovenske kinematografije, pojava koja je šezdesetih i početkom sedamdesetih godina bila možda krunsko dostignuće ukupne umetničke scene u toj zemlji. „Crni talas“ je bio dokaz da je u jednoj socijalističkoj zemlji moguće kreirati oporu, a ipak upečatljivu i veoma kritički nastrojenu stvaralačku poetiku, koja je otvorila prostor za ostvarenja koja su bila avangardna i ponekad percipirana kao odveć slobodna, čak i u zapadnim zemljama. Ti filmovi su bili finansirani državnim novcem, i u različitim periodima bili kuđeni i slavljani, stavljeni pod tepih ili isticali kao značajna umetnička dostignuća. Kako je, dakle, neko poput Aleksandra Petrovića mogao uopšte da izdvoji taj predeo oko puta, na kojem nema ničeg posebnog, tek pokoji sumorni industrijski pogon, poneka kuća, i beskrajna ravnica omeđena močvarama, kako je to moglo da ima bilo kakvu važnost, privlačnost, bilo šta! Razlog za moje iznenađenje bila je činjenica da je taj put nekome zaista bio važan, bio je pozornica života i smrti za jednu porodicu, moju porodicu.

Moji baba i deda s majčine strane, Petar i Spasenija Pavkov, naselili su se 1934. godine u Krnjači, mestu koje se nalazi baš uz put koji od Beograda vodi ka Pančevu. Tu su bili vlasnici kafane, koja je negde u unutrašnjosti imala tajnu pregradu koja je vodila do skrivene prostorije. Znao sam da su se tu tokom rata skrivali pripadnici tajnog pokreta otpora, kao i antifašistička literatura, hrana, lekovi i oružje, odakle su Dunavom prevoženi u partizanske jedinice, ili u smerovima gde je trebalo. Tek nedavno sam saznao da je moj deda imao i kodno ime Dragi. To su sve bile opasne delatnosti, koje su ih umalo koštale glave, kada ih prozreli nacistički agenti.

Pre nekoliko godina sanjao sam dedu – Petra Pavkova. Njegov lik činio se veoma stvarnim, nepomično je stajao i posmatrao me, pravo u oči. Osetio sam kako se te moje oči iz sna ispunjavaju suzama. Čuo sam sebe kako izgovaram: „Imao sam samo četrnaest godina kada si otišao. Nisam stigao da te pitam sve što je trebalo.“ Kasnije sam shvatio da je to zaista sažimalo moja tadašnja osećanja. Deda je umro od kancera kada sam imao četrnaest godina. Bilo je to 1977. godine, ja sam bio jedini klinac unaokolo za kojeg sam znao da je bio ponesen avangardnim umetničkim pokretima s početka veka, a oko sebe nisam pronalazio ni mnogo onih koji su u pojavi prvobitnog pankaa videli nešto, hm, „posebno“, ako ne i revolucionarno. Iako sam znao